

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

**II NAUČNI SKUP
STREMLJENJA I NOVINE U
SPECIJALNOJ EDUKACIJI I REHABILITACIJI**

Beograd, 28. decembar 2012.

ZBORNİK RADOVA

Godišnja prezentacija rezultata naučno-istraživačkih projekata
Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
koje finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
Republike Srbije
2011–2014

Beograd 2012.

II naučni skup
Stremljenja i novine u
specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji

Beograd, 28. decembar 2012.

ZBORNİK RADOVA

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača:

Prof. dr Jasmina Kovačević

Urednik

Prof. dr Milica Gligorović

ISBN 978-86-6203-036-8

Zbornik radova će biti publikovan
u elektronskom obliku CD

Tiraž:

200

PROJEKAT 179068

EVALUACIJA TRETMANA STEČENIH
POREMEĆAJA GOVORA I JEZIKA
Rukovodilac projekta: Prof. dr Mile Vuković

PROJEKAT 179025

KREIRANJE PROTOKOLA ZA
PROCENU EDUKATIVNIH POTENCIJALA DECE SA SMETNJAMA
U RAZVOJU KAO KRITERIJUMA ZA IZRADU INDIVIDUALNIH
OBRAZOVNIH PROGRAMA
Rukovodilac projekta: Prof. dr Jasmina Kovačević

PROJEKAT 179017

SOCIJALNA PARTICIPACIJA
OSOBA SA INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU
Rukovodilac projekta: Prof. dr Nenad Glumbić

PROJEKAT 179055

UTICAJ KOHLEARNE IMPLANTACIJE NA EDUKACIJU
GLUVIH I NAGLUVIH OSOBA
Rukovodilac projekta: Prof. dr Sanja Đoković

PROJEKAT 179068

EVALUACIJA TRETMANA
STEČENIH POREMEĆAJA
GOVORA I JEZIKA

Rukovodilac projekta: Prof. dr Mile Vuković

HIPOTAKSIČKI ISKAZI U PISANOM DISKURSU UČENIKA MLAĐEG OSNOVNOŠKOLSKOG UZRASTA

Maja Ivanović¹

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

U radu se ispituje upotreba zavisnih klauza koje učenici prvog i četvrtog razreda produkuju u pisanim radovima. Uspešno ovladavanje različitim sintaksičkim konstrukcijama kao i formama i žanrovima pisane komunikacije traje relativno dugo i njihov razvoj je moguće pratiti od početnog formalnog opismenjavanja pa sve do završetka školovanja.

Osnovni cilj ovog rada je da se ispituju određena sintaksička svojstva pisanog jezičkog izraza dece na uzrastu od sedam i deset godina, a posebno je naglašena njihova sposobnost upotrebe različitih tipova hipotaksičkih iskaza.

Korpus za analizu se sastojao od 45 ekspozitornih tekstova koje su produkovali učenici na kraju prvog razreda i 45 ekspozitornih tekstova koje su produkovali isti učenici na kraju četvrtog razreda. Rezultati ovog longitudinalnog istraživanja su obrađeni i analizirani kako u odnosu na osnovne kvantitativne parametre (prosečna dužina tekstova izražena brojem reči i rečenica), tako i u odnosu na ukupan broj produkovanih hipotaksičkih iskaza i zavisnih klauza koje se u njima javljaju.

Analiza produkovanih tekstova je pokazala da postoje značajne razlike na sintaksičkom planu kad je u pitanju upotreba zavisnih klauza između sedmogodišnjaka i desetogodišnjaka. Uvid u razvoj pomenute sposobnosti kod sedmogodišnjaka i desetogodišnjaka tipičnih jezičkih sposobnosti može se iskoristiti u radu sa decom koja imaju jezičke teškoće i teškoće u opismenjavanju.

Ključne reči: *sintaksa, pisanje, hipotaksa, sedmogodišnjaci, desetogodišnjaci*

UVOD

S polaskom u školu, razvoj jezika se intenzivno prožima sa usvajanjem pismenosti. Od tog trenutka, sposobnost da se rečenice koje su gramatički i smisaono potpune pretoče iz govornog ili misaonog sadr-

¹ E-mail: majapivanovic@gmail.com

HIPOTAKSIČKI ISKAZI U PISANOM DISKURSU UČENIKA MLAĐEG OSNOVNOŠKOLSKOG UZRASTA

Maja Ivanović¹

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

U radu se ispituje upotreba zavisnih klauza koje učenici prvog i četvrtog razreda produkuju u pisanim radovima. Uspešno ovladavanje različitim sintaksičkim konstrukcijama kao i formama i žanrovima pisane komunikacije traje relativno dugo i njihov razvoj je moguće pratiti od početnog formalnog opismenjavanja pa sve do završetka školovanja.

Osnovni cilj ovog rada je da se ispituju određena sintaksička svojstva pisanog jezičkog izraza dece na uzrastu od sedam i deset godina, a posebno je naglašena njihova sposobnost upotrebe različitih tipova hipotaksičkih iskaza.

Korpus za analizu se sastojao od 45 ekspozitornih tekstova koje su produkovali učenici na kraju prvog razreda i 45 ekspozitornih tekstova koje su produkovali isti učenici na kraju četvrtog razreda. Rezultati ovog longitudinalnog istraživanja su obrađeni i analizirani kako u odnosu na osnovne kvantitativne parametre (prosečna dužina tekstova izražena brojem reči i rečenica), tako i u odnosu na ukupan broj produkovanih hipotaksičkih iskaza i zavisnih klauza koje se u njima javljaju.

Analiza produkovanih tekstova je pokazala da postoje značajne razlike na sintaksičkom planu kad je u pitanju upotreba zavisnih klauza između sedmogodišnjaka i desetogodišnjaka. Uvid u razvoj pomenute sposobnosti kod sedmogodišnjaka i desetogodišnjaka tipičnih jezičkih sposobnosti može se iskoristiti u radu sa decom koja imaju jezičke teškoće i teškoće u opismenjavanju.

Ključne reči: *sintaksa, pisanje, hipotaksa, sedmogodišnjaci, desetogodišnjaci*

UVOD

S polaskom u školu, razvoj jezika se intenzivno prožima sa usvajanjem pismenosti. Od tog trenutka, sposobnost da se rečenice koje su gramatički i smisaono potpune pretoče iz govornog ili misaonog sadr-

¹ E-mail: majapivanovic@gmail.com

žaja u pisanu formu, postaje deo opšte jezičke sposobnosti (Moskovičević, 1989). Jezička sredstva koja omogućavaju uspešno formiranje i razumevanje poruke u okviru pisanog medijuma odnose se, pre svega na posedovanje širokog repertoara sintaksičkih struktura i jezičkih funkcija, kao i na ovladavanje brojnim registrima i žanrovima. I tako se uspešna pisana komunikacija preko jezičkih sredstava koja su na raspolaganju u jednom pojavnom obliku jezika najčešće sagledava u vidu produkovanja različitih jezičkih formi prilagođenih datom komunikativnom kontekstu (Ravid, 2004).

Posle pete godine, deca produkuju duže rečenice, šire repertoar sintaksičkih konstrukcija i mnogo toga što pre nisu bila u stanju da razumeju i upotrebe sada jesu (Tolchinsky, 2004). Međutim, pogrešno je petu godinu smatrati prekretnicom između osnovnih i kompleksnih struktura. Sintaksički razvoj u periodu osnovne škole, ne podrazumeva primarno sticanje novih jezičkih formi. U ovoj fazi razvoja jezika već usvojene forme i konstrukcije koriste se za postizanje novih ciljeva, dok se dobro poznate i upotrebljavane funkcije dopunjuju i proširuju novim strukturama (Berman & Slobin, 1994, prema Tolchinsky, 2004). Takođe je i nesporna činjenica da pojedini segmenti jezika zahtevaju produženo usvajanje iako se na prvi pogled ne čini da je tako. Sintaksičke konstrukcije slične po složenosti, ali različitih funkcija, ponekad se usvajaju tokom višegodišnjeg perioda (Tolchinsky, 2004).

Kako školska deca sazrevaju, i sintaksa njihovih iskaza se usložnjava. Rečenice koje formiraju postaju sve raznovrsnije i u većoj meri prilagođene komunikativnom cilju koji treba da ispune. Naročito raste broj upotrebljenih zavisnih klauza imeničke, pridevske i priloške funkcije koje predstavljaju sastavni deo zavisnosloženih i višestruko složenih rečenica (Hunt, 1965, 1970; Loban, 1976, prema Nippold, 1998). Što se deca duže školuju i što duže pišu, njihovi pisani zadaci se menjaju i u kvantitativnom i u kvalitativnom smislu. Rečenice postaju duže, usložnjavaju se, pa samim tim produkuju i diskurs koji je logičniji i čiji su delovi bolje povezani (Crowhurst, 1987, prema Nippold, 1998). Napredovanje u ovladavanju jezičkim strukturama vidljivo je i može se predstaviti kao pomak od „kontekstualizovanosti“ od „dekontekstualizacije“ jezika – tu pre svega spada dečja sposobnost da se sve manje oslanjaju na vanlingvistički kontekst u razumevanju iskaza. Navedeni proces „dekontekstualizacije“ – ne podrazumeva udaljavanje jezika od konteksta, nego se odnosi na sposobnost da se ta dva entiteta odvoje

a sve u cilju njihovog boljeg razumevanja i sagledavanja odnosa jezičke i vanjezičke stvarnosti na fleksibilan i dinamičan način (Tolchinsky, 2004). Ovo postignuće dece je u vrlo bliskoj vezi sa porastom već spominjane metajezičke sposobnosti (svesti) na osnovu koje deca na mlađem osnovnoškolskom uzrastu postaju sposobna da obrate pažnju na jedinice jezika i njegova strukturna obeležja i da ih manje ili više uspešno koriste (Tunmer & Hoover, 1992, prema Lazo, Punfrey & Peers, 1997).

CILJ

Osnovni cilj ovog rada je da se ispituju određena sintaksička svojstva pisanog jezičkog izraza dece na uzrastu od sedam i deset godina, a posebno je naglašena njihova sposobnost upotrebe različitih tipova hipotaksičkih iskaza i zavisnih klauza koje se u njima javljaju. Drugim rečima, glavni cilj je bio da se ispita da li se i u kolikom broju javljaju zavisne klauze u ekspozitornim tekstovima učenika I i IV razreda. Pretpostavka je da razlike na sintaksičkom planu između dva ispitivana uzrasta mogu biti posledica visokih kognitivnih zahteva koji su neophodni da bi se ovladalo osnovnom pismenošću (Ivanović, 2012).

METOD ISTRAŽIVANJA

Korpus za analizu sastojao se od 45 ekspozitornih tekstova koje su produkovali učenici na kraju prvog razreda i 45 ekspozitornih tekstova koje su produkovali isti učenici na kraju četvrtog razreda. Istraživanje je sprovedeno u maju 2009. godine i u maju 2012. godine u beogradskoj osnovnoj školi „Pavle Savić“. Učenici koji su učestvovali u istraživanju imali su identičan zadatak – da tokom jednog školskog časa napišu sastav na zadatu temu. U radu se ispituju izabrani aspekti kasnije faze jezičkog razvoja (razvoj jezika u školskom periodu) u kontekstu pisanja ekspozitornih tekstova (Ivanović, 2012). Izabrano je informativno pisanje jer ono zahteva upotrebu složenijih jezičkih struktura da bi se na adekvatan način objasnilo ono o čemu se piše (Ivanović, 2012). Zajednička tema i u prvom i u četvrtom razredu u okviru ovog žanra podrazumevala je da deca objasne razlike i sličnosti između zime i leta. Analizirani su osnovni kvantitativni sintaksički parametri (dužina tekstova izražena brojem reči i rečenica kao i

ukupnim brojem klauza) i ukupan broj produkovanih hipotaksičkih iskaza i zavisnih klauza koje se u njima javljaju zbog činjenice da se tradicionalno smatra da upotreba zavisnih klauza implicira viši nivo sintaksičkog razvoja, to jest viši stepen sintaksičke zrelosti (Silva, Sanchez Abschi, Borzone, 2010).

REZULTATI

Tabela 1 – Ukupan broj izabranih sintaksičkih parametara u ekspozitivnim tekstovima učenika I i IV razreda

Sint.param./razred	I razred	IV razred
Kom.reč.	313	655
Ukup.reči	2668	6705
Hipotaks.reč.	34	93
Uk.br.klauza	596	1309

Tabela 2 – Vrste i broj zavisnih klauza koje se javljaju u ekspozitivnim tekstovima učenika I i IV razreda

Vrste klauza/razred	I razred	IV razred
odnosne	2	25
izrične	4	28
mesne	-	-
vremenske	5	7
uzročne	19	25
uslovne	-	4
poredbene	3	6
dopusne	-	5
namerne	3	12
posledične	1	1

DISKUSIJA

Kao što se može videti u Tabeli 1, svi praćeni kvantitativni sintaksički parametri su u porastu u IV razredu u odnosu na I. Pošto su u pitanju isti učenici, na osnovu prikazanih rezultata možemo reći da desetogodišnjaci pišu značajno duže tekstove i da je pomak uočljiv i na leksičkom i na rečeničnom nivou. Učenici četvrtog razreda, dakle produkuju više rečenica u tekstu (655 u odnosu na 313), a posledica toga je i povećanje ukupnog broja reči (6705 prema 2886) kao i broja klauza u tekstovima (1309 prema 596). Dobijeni nalazi u velikoj meri kore-

liraju sa radovima koji se odnose na usvajanje pismenosti oslanjajući se na činjenicu da je pisani diskurs dece koja su na početku formalnog školovanja kraći od govornog i da je lošijeg kvaliteta (Beringer et al., 1992; Beringer & Swanson, 1994, prema Beers & Nagy, 2011). Takođe, broj hipotaksičkih iskaza (zavisnosloženih rečenica) je veći kod dece starijeg uzrasta (93 u odnosu na 34) iz čega se može zaključiti da deca u IV razredu ne samo da produkuju duže rečenice, već da su one i složenije, što je u skladu sa rezultatima i nekih stranih autora (Ravid, 2004; Nippold, 1994, Hunt, 1970).

U Tabeli 2 su prikazani rezultati koji se odnose na frekvencu upotrebe zavisnih klauza u pisanim zadacima sedmogodišnjaka i desetogodišnjaka. Može se uočiti da ni na jednom od ispitivanih uzrasta nisu produkovane sve vrste zavisnih klauza. U I razredu nije registrovana upotreba mesnih, uslovnih i dopusnih klauza. Ostale vrste su prisutne, ali značajno manje nego kod učenika IV razreda. Desetogodišnjaci su koristili sve vrste subordiniranih rečenica osim mesnih. Dobijeni nalazi se u izvesnoj meri podudaraju sa rezultatima u Kašić, 2002. U navedenom istraživanju (Kašić, 2002) najčešće se javljaju zavisne klauze sa dopunskom konstituentnom funkcijom (izrične, namerne i posledične) i one sa funkcijom imeničke odredbe (odnosne). Od zavisnih klauza sa funkcijom priloške odredbe najpre se formiraju hipotaksički iskazi sa načinskom, vremenskom i mesnom klauzom, dok se tek između jedanaeste i dvanaeste godine češće susreću uzročne, dopusne i uslovne (Kašić, 2002). U velikoj meri naši rezultati su podudarni sa navedenim, dok je sporadična upotreba posledičnih rečenica u našem korpusu verovatno uslovljena samom temom ekspozitornog teksta. Visoka frekvenca upotrebe uzročnih rečenica kod učenika oba uzrasta mogla bi se dodatno ispitati s obzirom da značajno odudara od rezultata u (Kašić, 2002). Nepostojanje mesnih zavisnih klauza u celokupnom korpusu nije neobično zbog toga što gramatička struktura srpskog jezika više pogoduje formiranju predložko-padežnih konstrukcija u funkciji priloške odredbe za mesto od zavisnih klauza.

ZAKLJUČAK

Na osnovu analiziranih rezultata, moguće je izvesti nekoliko zaključaka. U kasnijoj fazi jezičkog razvoja, proširuje se kompetencija za adekvatnu upotrebu komunikativnih rečenica u kojima se pojedini konstituenti iskazuju zavisnim klauzama. Na početku formalnog opismenjavanja, nisu se pojavile uslovne, dopusne i mesne, dok na kraju IV razreda nije registrovana samo upotreba mesnih rečenica. To je potpuno opravdano s obzirom na činjenicu da se u srpskom jeziku priloška odredba za mesto uglavnom iskazuje zavisnom sintagmom ili predložko-padežnom konstrukcijom. U pisanom diskursu sedmogodišnjaka, najbrojnije su zavisne klauze priloške funkcije – uzročne i vremenske, dok su posledične najmanje zastupljene.

Kod učenika IV razreda, najfrekventnije su izrične, odnosno i uzročne – sa imeničkom, pridevskom i priloškom vrednošću. Generalni zaključak se odnosi na činjenicu da je upotreba hipotaksičkih iskaza stigla do kasnije faze razvoja jezika, to jest može se reći da su deca na mlađem školskom uzrastu sposobna da produkuju sve vrste zavisnih klauza, ali da ih biraju u skladu sa situacionim kontekstom i komunikativnim ciljem koji treba da se ispuni.

LITERATURA

1. Ivanović, M. (2012). *Jedno longitudinalno istraživanje sintaksičke složenosti*. Rad saopšten na 4. Međunarodnom skupu Primenjena lingvistika danas – Izazovi modernog doba, Filološki fakultet, Beograd, 12-14. oktobar 2012.
2. Kašić, Z. (2002). Agramatična produkcija i semantička „zbrka“ kod dece ranog školskog uzrasta. *Istraživanja u defektologiji 1*, 113-130.
3. Lazo, M. G., Pumfrey, P. D., Peers, I. (1997). Metalinguistic awareness, reading and spelling: roots and branches of literacy. *Journal of Research in Reading*, 20/2, 85-104.
4. Moskovljević, J. (1989). Moskovljević, J. (1989). Razumevanje i upotreba rečenica kod desetogodišnjaka. *Književnost i jezik 2*: 138-144.
5. Nippold, M. A. (1998). *Later Language Development (The School Age and Adolescent Years)*. Austin, Texas.
6. Ravid, D. (2004). Derivational morphology revisited. In R. A. Berman (Ed.), *Language Development across Childhood and*

Adolescence (pp. 53-83). Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.

7. Silva, M.L., Sanchez Abchi, V. & Borzone, A. (2010). Subordinated Clauses Usage And Assessment Of Syntactic Maturity: A Comparison Of Oral And Written Retellings In Beginning Writers. *Journal Of Writing Research*, 2 (1), 47-64.
8. Beers, S. F., Nagy, W. E. (2011). Writing development in four genres from grades three to seven: syntactic complexity and genre differentiation. *Reading and Writing*, 24:183-202.
9. Tolchinsky, L. (2004). The Nature and Scope of Later Language Development. In R. A. Berman (Ed.), *Language Development across Childhood and Adolescence* (pp. 233-249). Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.
10. Hunt, K.W. (1970). Maturity in School Children and Adults. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 35 (1), 1-67.

SUBORDINATED CLAUSES USAGE IN FIRST-GRADE AND FOURTH – GRADE STUDENTS' WRITTEN DISCOURSE

Maja Ivanović

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

The present longitudinal examination aims to explore possible syntactic complexity differences between expositives produced by Serbian speaking children at the end of the first and fourth grades of primary education.

The corpus was made of 45 expository texts written by first-graders and 45 expository texts written by fourth-graders (90 texts in total). The children were examined at the end of the first and the fourth year of primary education. The expositives were analyzed using Length, and the number of subordinated clauses and clauses in total. The analyses of children's production showed differences between grades. The results suggest that both groups could produce all types of subordinated clauses considering communicative aims and context.

Key words: development of syntax, written discourse, first graders, fourth graders